

in speculum orbis terrae

Guy Châtel, april 2002.

Correspondenten:

Dries Vande Velde, Madrid.

Andrew & Ruth Stewart-Leach, Weber.

40°24'904N-3°42'449W - Madrid, Plaza Mayor.

Dries Vande Velde, vrijdag 29.03.2002 -Viernes Santo.

Voor het eerst sinds mijn aankomst in de stad mis ik de geruststellende aanwezigheid van een ordinair achtergrondpubliek. Ze zijn er wel, de zondagsschilders, de alledaagse terrastoeristen, de verdronken Duitse bedelaars, maar ze zijn er anders. Minder, stiller ook, teruggetrokken in de bescherming van de galerijen. Op het plein enkel gedempt geruis, getemperd leven.

De rechthoekige ruimte van de Plaza Mayor is vanavond bijzonder strak. Bijna het hele plein is omgeven door een typisch Spaanse gevel, dieprood, klassiek, vier verdiepingen hoog, afgeboord door een continue kroonlijst. De vier lange gevels -in feite zijn het opgesmukte muren- openen onderaan op de galerij waar zich muziekbands, toeristeninfo en terrassen ophouden; stilhouden.

De boeteprocessie kruipt pijnlijk door een van de toegangspoorten, onder de galerij door. Het is de zoveelste deze week. Maar vanavond, Viernes Santo, passeert el Paso del Silencio. Katholiek Madrid spookt in boetekleden over het plein; opgevoerd als Nazarenos. Sommigen dragen het kruis, sommigen gaan op de knieën. Het hoofd bedekt door de lange puntkap. Enkel twee lege openingen op de plek waar morgen weer ogen zitten. Passie van Hem is smart van ons. Boete moet spreken. Maar veeleer dan spreken verdrijven de leegte in die holttes en de stilte in de lucht, het restje getemperd leven van het plein. Na de boetelingen en de taferelen van de lijdensweg, schuift een massa volgelingen over het plein. Een stilzwijgende Inquisitie die blindelings om zich heen vonnist in een publiek dat de opgevoerde symboliek volledig vreemd is. De hele opgang verbeeldt uiteindelijk een uitzichtloze ondergang. Hij in de doden. Wij in onzekerheid. Zij in de hel. De open ruimte vult zich met zwarte stilte.

Over de enorme sky-room trekt nu langzaam een schemerig duister. En meteen lijken de muren zich mee te sluiten. In die omsingeling blijft enkel de plek zelf over, ontdaan van licht, van geluid, van uitwegen. En stilaan overvalt me het besef dat deze plek in deze nacht een val is. Dat, eenmaal alle uitwegen afgesloten, enkel de mogelijkheid van de eigenlijke vlakke rest. Dat de symbolische ondergang van de passietocht niet meer was dan de inleiding van een fenomenale ondergang. Van de vrijwillige gevangenen, in deze afgesloten leegte. Deze nacht.

Maar op hun doek staan de vrijdagsschilders ondertussen alweer te flirten met de vrouwelijke blik die hen protserig aanstaart.

-0-

I. Ver-Meer MDCLXVIII. Hij leunt over tafel, gekleed in blauwe kamerjas. Er ligt een groot vel papier voor hem uitgerold. Het is bijna wit, overbelicht. Onder het scheerlingse licht is het zware, hoog opgeschoven tafelkleed als bergland onder een vroege zon. Misschien geeft dit wel een beeld van wat hij op het blad te zien krijgt: velden groen, bruin en oker met helblauwe intarsia. De geograaf steunt met gestrekte arm op de werktafel. In zijn rechter hand houdt hij een steekpasser. Zijn houding suggereert activiteit maar alles staat toch stil. Voorbij de immobiliteit die eigen is aan het schilderij is hier ook de afgebeelde handeling stilgelegd. De geograaf is niet aan het meten of afstanden aan het uitzetten. Hij heeft zich afgewend van zijn werk. Zijn blik is scherp maar onbestemd: starlings. Hij kijkt in zichzelf.

Hoewel de figuratie daarop aanstuurt, is het schilderij nooit alleen maar een momentopname. Al zijn eigenschappen als object verzetten zich daartegen. Hier wordt de weerstand verdubbeld door de stilstand waarin het onderwerp verkeert. De beschouwing van de geograaf stelt een eigen duur in. Als in zoveel werken van Vermeer omschrijft het schilderij een ruimte waarin zich een onbepaalde en daardoor onbegrensde duur ontplooit.

De gaffel die de rode voering van de kamerjas tekent, wijst het gezicht een plaats toe. Boven de geograaf, op de zenit van zijn schouder, zijn gestrekte arm en de rechter streep van de kraagomslag, staat de wereldbol van Hondius, pendant aan het hoofd.

II. L'homme blessé vult het doek. Zijn hoofd wordt nog rechtop gehouden door de boomstam waartegen hij is neergezakt. Zijn linkerhand rust op zijn buik. Zijn hemd is besmeurd. Hij heeft een bloedige wond aan de borst. In 1854 transformeerde Gustave Courbet een tien jaar eerder geschilderd werk waarin hij zichzelf had voorgesteld, liggend bij een vrouw en nagenietend van de liefde. Hij is nu dodelijk gekwetst. J'ai fait dans ma vie bien des portraits de moi au fur et à mesure que je changeais de situation d'esprit, schrijft hij datzelfde jaar in een brief.

Een zelfportret is tevens een voorstelling van het kunstenaarschap. De schilder van de zware, vaak donkere stoffelijkheid en het blankvlezige naakt, heeft hier bij het werken aan zijn beeltenis genoeg moeten nemen met zijn spiegelbeeld. Als ik me voorstel hoe dit gebeurde voel ik me aangekeken. Een blik sluikt door de kierende oogleden. Courbet houdt het hoofd achterwaarts geheven en kijkt op me neer. De gewonde geeft uitdrukking aan de zelfgenoegzaamheid van de kunstenaar. Trots en kwetsbaarheid zijn elkaars spiegelbeeld. In dit werk is de hardnekkige naturalist (griffier van de beharing en de dooradering, navorser van het onderhuidse vet en de perspiratie) buiten zichzelf getreden. In de bittere bekoring van de dood vervoegt hij zich bij de hartstochtelijke wreedheid van Géricault.

III. Het zelfportret vertolkt het intieme maar buitenzintuiglijke besef van een ongemakkelijke bijzonderheid: een ontheming aan de wereld. Het bakent een plaats af die niet zomaar in beginsel is gegeven maar in het kunstwerk zelf wordt geconstrueerd. De zelfbeeltenis en de wereldbol zijn metafysische objecten, product van een projectie die het subject buiten zichzelf plaatst, aan zichzelf vervreemdt in een objectmatige actualisatie.

De globe representeert de bovenzinnelijke kennis van een kosmische plaats. Oude kaarten waren het verslag van een tocht, de transcriptie van een parcours. Het voorgestelde territorium ontvouwde zich dan in de mazen die door de trajecten werden uitgezet. Het heeft lang geduurd voor de aardbewoner het inzicht kon verwerven dat de wereld rond is, vooraleer hij kon postuleren dat een doorgezet parcours op zichzelf moet terugkeren. Met de beelden van de ruimtevaart is dit bevattelijker geworden. Maar dit is zo recent. Die kennis kon tot voor kort alleen uit boeken worden gehaald. Ze kon alleen worden geverifieerd in de mathematische modellen van de kosmografie.

Globe en zelfportret belichamen de spanning tussen ervaring en bespiegeling. Beide maaksels vereisen zoiets als een mentale afscheiding, het onttrekken van het gegeven aan de

ervaringswereld om het van buitenaf te bekijken. Het zijn mentale constructies die niet betrokken worden door hun makers; de geheugenplaatsen van een vervreemding, van een voltrokken aanwezige afwezigheid. De geograaf en de kunstenaar zijn elders.

IV. Achter de geograaf, naast een paar boeken, hoog bovenop de kast staat dan de wereldbol, door de polen opgehangen aan een houten stoel, voor altijd gefixeerd in een positie die de toeschouwer alleen de oceaan te zien geeft: een halfrond waar alle land vandaan is gevlucht. Zo bekeken lijkt de wereld op de voorstelling die Dante ervan heeft. Maar de immobiliteit ondergraaft de waarachtigheid van de polen. Buiten het gegeven van de kosmische rotatie zijn ze zinledig. Betekenis wordt hun dan door het verhaal toegedicht. Bij Dante gaat het over goed en kwaad, of over de ether en de materie. De schepping kent maar twee principes, God en zijn tegenvoeter: Dis, de afzichtelijke harige worm. Hij bewoont 's werelds bevroren kern, het punt waar al der wereld lasten samenkomen - vereenzelvigd met de massa.

De loutering is een persoonlijk avontuur maar ze volgt een dwingend scenario: een reis met een eigen, elders vastgelegd traject en tijdsverloop. Om haar gelijkenis met het heilsverhaal waar te maken moet ze de passie en de verrijzenis naspelen. Op Witte Donderdag is er de overgave. De eigenlijke reis gaat van start op Goede Vrijdag, bij valavond. Er is tegelijk een identificatie en een aangehouden afstand ten aanzien van de aardse conditie, de zonde en het berouw. Er komt een einde aan de dwaling mits overgave aan de logica van de tegenstellingen. Dante doorkruist de aarde op een parcours dat zijn as volgt. De dichter gaat door de spiegel. Het afdalen wordt opstijgen als het diepste punt bereikt is. Er is een omkering. De immersie in de materie sublimeert bij Courbet in extatische romantiek. De wereld lijkt zo simpel als je alleen oog hebt voor de tegenstellingen, soms verlokkelijk mooi ook, symmetrisch.

V. Ieder werk dat hoog genoeg grijpt, is op zoek naar een omkering, naar de spiegel waar het doorheen moet. In het zoeken worden de registers van de discipline afgetast, wordt methodiek gelegd. Maar het blijft onzeker of dit de verwachting inlost. In feite is het afwachten. Wachten tot het moment er is waarop het zwalken ophoudt en zich een uitkomst aandient. Meestal wil het werk zich alleen laten kennen na die opwachting. Er wordt doorgaans niets getoond van de arbeid die het wachten bezweert.

Atelier Hofraum van Luc Deleu doet dat wel (ik wou het toch al de hele tijd over zijn werk hebben). De stukken die het ontwerp documenteren, herleiden het verhaal tot een eenvoudig schema, een antithese van 'voor' en 'na': de aanvang en de afloop.

In 1985 kreeg hij de opdracht om de Dépendance, een vrijstaand gebouw in de onmiddellijke omgeving van het Hôtel Furkablick, te verbouwen. Hij wist niet goed wat gedaan. De opdracht was onduidelijk en hij was onder de indruk van de plek -pal op het hoogste punt van de pas. Hij begon met een nauwgezette opname. Vooral de gevels: zij bepalen uiteindelijk het beeld, zij zijn bestanddeel van de onhandelbare, de onmaakbare schilderachtigheid. De tekeningen getuigen van een aangehouden aandacht, de inspanning, topografische precisie. Alles is op papier gezet: elke steen, de scheuren rond de ramen, de littekens en de gaten van de pleistering. Het is onduidelijk hoe dit kon bijdragen aan het eigenlijke werk; tenzij dan in het formaliseren van zijn uitstel.

Het duurde tot 1997 voor het af was. Er staat nu een opmerkelijke betonnen aanbouw aan de westzijde van de Dépendance. Er is niet veel gedaan om het nieuwe met het oude te laten samengaan. Het aangebouwde stuk heeft het aspect van een orgaan dat aan de buitenkant van het versleten lichaam is vastgezet. Het vertelt verder niets over de wijze waarop het deelneemt aan de organisatie van het geheel. Met zijn geknikte, scherp afgelijnde spleten, lijkt het een bunker die de pas bewaakt. Een deel van het gebouw is ontoegankelijk vanaf het gelijkvloers. De ontsluiting van de bovengelegen verblijven, gebeurt via een route die het gehele gebouw omarmt. Het traject vertrekt aan de oostzijde en kruipt zo omhoog langs de achterzijde van het gebouw, tussen de gevel en de bergflank. Het leidt naar het platform boven de aanbouw, helemaal aan de andere kant. Daar bevindt zich de toegang tot de verdieping en loopt een buitentrap naar de zolder.

Het is een vertelsel over het verwijl, over het wachten en de wacht. De voorwaarde van de opwachting is aan het gebouw zelf opgelegd. De rituele inname, de gestuele en mentale identificatie die uit de eerste tekeningen spreekt, is in het project bestendig: geconsolideerd in het protocollaire parcours dat het binnenkomen uitstelt, in de wake van de bunker. Atelier Hofraum is een afspiegeling van de inwijding, een spiegel waarin de maker trots zijn kwetsbaarheid toont.

VI. De Reis rond de wereld zet trajecten uit om het territorium te verkennen. Het werk omlijnt de plaats die onze soort bewoont. Het is alles wat we hebben. Het water

overheerst. Aan de antipode ligt alleen Nieuw Zeeland, afgezonderd in de oceaan. Madrid-Weber-Madrid, telkens weer dezelfde aanvang en dezelfde afloop. Een aankomst is ook een vertrek. Herhaling is het getij van het kosmische verloop.

De rood-witte meridianen laten de planisferen van Mercator en Van der Grinten opzwellen aan de reispolen. De bol komt in het vlak opnieuw tevoorschijn; en in het werk de maker: zijn afstandelijkheid en zijn nabijheid -wiskundige calculatie en minutieuze transcriptie. Dit werk is geen project en ook geen voorstel. Het is alweer een opwachting. De Reis rond de wereld is een zelfportret.

In zijn kosmische gang verschijnt de aarde als een tuig: het schip dat ons gekluisterd houdt. We reizen zonder oponthoud, zonder bestemming. Alles keert terug en het duurt altijd.

-0-

40°24'904S-176°17'551E - Weber.

Andrew and Ruth Stewart-Leach, Saturday 30.03.2002 -sunrise.

We arrive a little late, eyes fixed as keenly on the dawn sky's expanding glow as they are on hawks and possums threatening to suicide under our speeding car: we should have left earlier. The sun teases grey clouds into life, smudging ever-lightening rose and pink streaks, igniting the underbelly of Weber's morning sky. Magpies chant an eerie welcome; a lone dog's howl of mournful delight echoes in the emptiness: Weber, sunrise.

An orange billboard announces Tui East India Pale Ale as "the beer around here", the adjacent pub quietly nursing a Saturday morning hangover as we cross the town's boundary. A transportable building hovers alongside the pub -either a new arrival or an imminent departure.

The single street -State Route 52- is 300 metres of structure-flanked gravel. To the right: Weber school, run-down prefabricated buildings complete with a gate-side recycling depot (a wool-sack in a metal frame); a small memorial reminds the living of those who left Weber and paid with soldiers' graves in Crete, Tobruk, and Egypt; a corrugated iron farm shed holds its place next door, heaped firewood in casual vigil alongside rusted farm machinery and concrete tanks. The local fire station, typically painted red, sits before a paddock of felled trees. A gravel road breaks off at a right angle, loping off to endless farmland. On the left, two houses clad in

weatherboard, each with smoking chimney and small veranda; the local church; another similarly utilitarian farm building, shaped like an airplane hangar, then a final house.

We double back and take some photographs of the pub. The publican's barefoot, flannel-clad son bursts out, marching towards us across the car park, demanding to know what we are doing. We explain: Luc Deleu, DW&B, Plaza Mayor in Madrid, sunrise, global positioning. He slows and responds with shuffled feet and a furrowed brow; a vague gesture towards the nearby deer farm and an introduction to the decidedly more interested Mr Pig seem to signal some understanding. But we clearly do not belong here.

We move the car again, trying parking spots outside one house, then another, before settling on the 'neutral' fire station driveway. We feel like invaders. As our fingers stiffen in the cold air flowing through open car windows, we hear, one by one, each house receiving a single phone call; Weber's inhabitants know we are here. Behind opaque curtains, morning eyes peer, locals monitor our movements. Dawn does not bother the sleep of this town as much as our presence, this taunting the tension of its protective bubble. The farm animals grazing adjoining paddocks beyond the invisible yet tangible boundary seem the only disinterested participants in this scene.

Why are we here? Because here is directly opposite somewhere.

Leaving, after an hour, we sense different values in this town's timelessness. Home, friends and community here mean something foreign even to us. Things here are different, the trappings of our world making no sense in this utilitarian, striking landscape. This place is self-complete, self-sufficient. Even had we arrived earlier, we would have seen little more, simply waking Weber too early from its perpetual slumber.